

İSLÂM MEDENİYETİ

Dini İlmî Fikri
Aylık mecmua

TEMSİLCİLER

Konya: Ali MARAŞLIGİL

Kayseri: İsmail ELİUZ

İzmir: Ali ARSLAN

Erzurum: N. Tayyar TAŞ

★ SAHİBİ

İst. Yüksek İslâm Enst.
Mezunları Cemiyeti Başkanı
Mustafa PEKTUT

★

Haberleşme ve Havale
İSLÂM MEDENİYETİ
P.K.1315

SİRKECİ - İST.

★

İDAREHANE

Nuruosmaniye Cad. No: 8/6
Cağaloğlu — İST.
Telefon: 22 46 02

Tarih: 13.I.1973

Yıl: 3 — Sayı: 27

★ YAZI İŞLERİ MÜD.
Cahid BALTACI

★

★ İDARE MÜDÜRÜ
Hüseyin ERDEM

★

ABONE VE İLAN

Bir yıllık abone 12 sayı 40 TL.
Altı aylık » 6 » 20 TL.
Yabancı memleketlere posta ve
kurtasiye ücreti eklenir.

Her türlü reklâm ve ilanlar özel
tarifeye tabidir.

Dizgi - Baskı

İrfan Matbaası — İST.

Mecmuamızdaki yazılar me'haz gösterilmeden alınamaz.

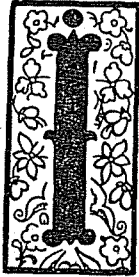
Gönderilen yazılar basılsın, basılmasın iade edilmez.

Yayınlanmak üzere gönderilen yazılarda gerektiğinde ilâve ve çıkarmalar yapılabilir.

Sosyoloji

DİNİN SOSYAL HEDEFLERİ

Süleyman ANAMUR

LİM teknik ve medeniyet ne kadar ilerlerse ilerlesin, insanlar bu gün de eski çağlarda olduğu gibi ulvi duyguları telkin eden bir takım inanç ve ibadetlere bağlı kalmakta devam ediyorlar. Tabiata hâkim olma arzusunun bazı yönleri ile gerçekleşme yoluna girdiği bir zamanda böyle bir hakikat, bazılarında biraz şaşkıncı gelmektedir. İlimler ve teknik ilerledikçe dinin ortadan kalkacağı kehâneti savrulalı 150 yıl oluyor. Fakat bu kehânetin aksine ilim ilerledikçe teknik her sahaya yayıldıkça bunların bunların insan ruhlarında ve dolayısıyla cemiyetlerde bıraktıkları büyük mânevî boşluk sebebiyle, dine, mânevî değerlere alâka daha da artmaktadır. Bu husus bile dinin fert ve cemiyet için nasıl vazgeçilmez bir müesese olduğunu anlatmağa yeter. Çünkü din tarihte insanlığı hayvanlık seviyesinden en yüksek medeniyet seviyesine yükselttiği gibi, bugün de insanlığın muhtaç olduğu en yüksek prensipleri ve en ulvi değerleri taşıyan bir kaynaktır.

Esasen din cemiyeti ve cemiyetin diğer zaruri müesseselerini doğuran, geliştiren en eski ve köklü müessesedir. Bu bakımdan dinin sosyal cephesini, rolünü, tesirlerini, hedef ve gayelerini görmezden gelerek, sadece vicdanlarda hapis kalmasını düşünmek çok yanlış bir düşüncedir. Bu ilmen böyle olduğu gibi fikren ve mantıken de böyledir. Dinler tarihi ve sosyoloji gibi çeşitli ilim dallarının tesbit ettiği üzere dinin sosyal rolü tesirlerinin büyüklüğü ve derinliği, vicdanlara yerleşmiş durumuyla, ilmen ve tarihen sabittir. Hatta sosyolog Durkheim, aile, iktisat, san'at, ilim, hukuk gibi sosyal müesseselerin dinden çıktıklarına kânidir. Hal böyle iken dini vicdanlarda kapatmak fikri bir kasıt taşımazsa ne derece doğru olur?

Bu sebeple bu yazımızda dinin sosyal hedeflerinin neler olduğunu belirtmeğe çalışacağız:

1 — Kabul etmek gerekir ki dinin en baştaki gayelerinden biri cemiyette bir birlik (Vahdet) meydana getirmektir. Bunu da çeşitli şekillerde yapar.

Önce fertleri harekete geçiren, doğruluğuna yüceliğine inanılmış değerler, iman esasları verir. Bu dinin metafizik tarafı sayılabilir. Bunlar bir yana fertler arasındaki sosyal münasebetleri yüksek ahlak prensiplerine dayandıran bir müesese olarak din, onlar arasında sevgiyi şefkati, yardımlaşmayı yerleştirir. İman esaslarının ve bu prensiplerin birleştirici rolü olmakla beraber bunların devamlı tatbikatını yaptırmak sureti ile de insanların davranışlarını düzenler. Çünkü insanları düzene sokan günlük hayat ve sosyal münasebetlerini düzeleyen amel, insanı, saptıran yahut kararsız kılan düşünceden daima daha faydalıdır.

Din bu emeline ulaşırken müşterek dini hatıralar, vaazlar, dualar, ibadetler ve heyecanlardan da büyük ölçüde istifade eder. Çünkü aynı inanç ve dini hareketlere sahip olan kimselerin benzer bir yaşayışı ve ortak bir ideali, ülküsü vardır. Meselâ bir olan Allah'ın huzurunda yalnız bir yöne (Kâbe'ye) dönerek günde beş vakit ibadet eden müslümanlar bir toplum ruhu ile sınırlı ve kaynaşır. Camide namaz kılarken savaş nizamı içinde, duruşları teşkil ettikleri nizam son derece manidardır. Camide insanlar sadece Allah'ın huzurunda değiller, aynı zamanda «yanyana» ve «beraber oluş» duyguları dini inanç ve duygu ile birlikte «Sosyal birlik hissi»ni de doğurur ve kuvvetlendirir. Yahya Kemal «Süleymaniye'de Bayram sabahı»nda b uhususu şu beyitle ifade etmiştir.

**Dili bir, gönlü bir, insan yığın,
Görüyor varlığının bir yere toplandığını.**

İşte bu beraberlik duygusu bencillığe karşı diğergâmlık ve cemiyet şuurunu doğurur, kuvvetlendirir. Millî vicdanı hasıl eder. Din aynı zamanda zengin bir fikir muhtevasına sahip olduğu için belli bir «Ruh» bir anlayış getirir, bütün mü'minler bu ruha iman edip onu paylaşırlar; şuurlu veya şursuz olarak bu ruh onların hayatına tesir eder. Bu husus dinin birleştirici ve vahdeti temin edici rolünü gösteren en mühim noktalardan biridir.

Konfüçyüs bile binlerce yıl evvel kendi kurduğu dini anlatan yazılarında; emredilen dini âyin ve merasimlerin zamanında ve hiç değiştirilmeksizin, aynen yerine getirilmesini, bu hususun diğerlerine tekaddüm ettiğini, devlet ve cemiyetin bekâsının her şeyden evvel bu esasa dayandığını ifade etmiş ve buna benzer düşüncelerini sık sık tekrarlamıştır. Konfüçyüs'ün bu fikirleri ve bunlar üzerindeki ısrarı, dini amellerin birleştirici rolünü göstermesi bakımından çok manidardır.

2 — Dinin Cemiyet fertlerine ve toptan cemiyete bir ülkü, bir mefkûre verdiği gözönünde tutulursa cemiyeti ve fertlerini önce yönüzlükten, fikirsizlikten, imansızlıktan kurtardığı anlaşılır. Böylece gagesiz dolaşmak, havâlik başıboşluk âvâ-

relik ortadan kalkmış olur, yahut bunlar ortam bulamazlar.

Esasen insanoğlu uzun müddet düzensiz ve başıboş yaşayamaz. Her ne kada kendisini iç güdülerine kaptırmaktan bir müddet zevk alırsa da bu yine böyledir. Fertlerin durmadan birbirini aldatığı, herkesin sadece kendi nefisini düşündüğü bir toplumda sosyal değerler ve onlara dayanan düzen çabuk yıkılır. İşte böyle bir ortamda anarşi yaratmak son derece kolaydır. Çünkü insanlar arasındaki manevî bağlar kopmuş, menfaat her şeye hakim olmuştur. Böyle bir cemiyette herkes her an aldatılma korkusu içinde yaşadığından kimse kimseye güvenmez. Bu durumdan cemiyeti ve fertlerini kurtaracak olan idini sıcak ülküsü, kalpleri temizleyici imanı, ruhlara yerleştireceği sağlam prensipleridir.

İdealsizliğin ehemmiyeti son zamanlarda dünyada ve memleketimizde cereyan eden olaylarla daha iyi anlaşılacaktır. Fertlere sağlam bir iman ve ideal verilmediği takdirde onların ve cemiyetin kısa zamanda, hangi bâdirelere yuvarlanacağını olaylar ve ilmi araştırmalar ortaya koymaktadır. Bundan senelerce önce meşhur sosyolog Durkheim «İntiharlar» adlı eserinde dini inançların kuvvetli olduğu toplumlarda intiharların azaldığını, zayıfladığı yerlerde de orantılı olarak çoğaldığını delilleriyle göstermiştir. Böylece dinin fertler ve cemiyet üzerindeki derin ve çeşitli tesirleri ilmi yönden de ortaya konulmuştur.

3 — Dinin sosyal hedeflerinden biri de cemiyeteki sosyal farklılaşmayı ortadan kaldırmaktır. Gerçi bu nokta dinin birleştirici ve bütüncü rolü içerisinde mütalâa edilebilirse de ayrıca ele alıp açıklamak daha isabetli olur.

Sosyal farklılaşmadan maksat, kısaca, toplumdaki çeşitli zümre ve tabakalar arasındaki maddî farkların büyümesi, manevî bağların kopması ve neticede bu sınıf ve zümrelerin birbirlerine hasım gözlerle bakmağa başlamalarıdır. Bir toplumda zengin, fakiri gözetmez, üstelik onu daha çok istismara çalıştırır, dolayısıyla fakir de zenginin servetine, mal can ve namusuna göz dikerse, patron işçiye, işçi patrona, halk yüksek tabakaya yüksek tabaka da halka, şehirli köylüye, köylü de şehirliye kem nazarla bakarsa, o toplum'un temellerine dinamitler yerleştirilmiş demektir. Sonunda cemiyet yıkılmasa bile, geçireceği büyük sarsıntı mal ve mülk kadar hürriyetlerin hatta istiklâlin de elden çıkmasına müncer olabilir. İşte bu gibi fecî akıbetleri önlemek için dinlerin ortaya koydukları bir takım prensipleri vardır. Bilhassa bunlar son ve en mükemmel olan dinimizde en tesirli ve en mükemmel bir durum arz etmektedir.

Meselâ dinler nazarında yer yüzündeki her insan, Adem (a.s.) soyundan olup, Allah'ın kuludur, bu sebeple de hepsi onun huzurunda müsavidir. Çünkü Allah insanları soy, sop ve mevkilerine göre de-

ğil, amellerine göre «Takvâ» sahibi oluşuna göre, değerlendirir. Çünkü Allah dış şekle değil, surete, görünüme hiç değil, fakat kalplere bakar. Bunun için bittââbi din nazarında zenginle fakirin, şahla gedânın hiç farkı yoktur. Birinin diğerine üstünüğü varsa, o da takva'sındadır. Bu bakımdan din kardeşliği, kara gün dostluğu, sosyal şuur, İslâm'da böyle sağlam temeller üzerinde teessüs ve tekevvün eder. Bunun en güzel örneğini yine İslâm'dan verebiliriz. Camide padişahla hamal, Allah'ın huzurunda aynı safta, omuz omuza, dirsek dirseğe namaz kılarlar. Padişah veya başbakan ön safa geçmek için hiç bir hakka sahip değildir. Bunun gibi oruç tutmak, namaz kılmak gibi hususlarda da zengin ve fakir, şahla-hamal ayrımı yapılmamıştır.

Yalnız zekât ve hac farızasında zengine bir mecburiyet konulmuştur. Zaten zengin malında fakirin hakkının olduğunu söyleyen ilk ve son din İslâm'dan başkası değildir.

Eşasında iyilik yapmak, meselâ bir fakirin karnını doyurmak, üstünü başını giydirmek çeşitli hayır ve maarif müesseseleri kurmak vakıf da bulunmak gibi işler öyle görüldüğü kadar kolay olan harc-ı alem şeyler değildirler. Bunu paralarının zerresini gözden çıkarmayan varlıklı kimselerin ibret verici pintilikleri daha iyi anlatır. Bu bakımdan, vicdanları terbiye ederek, kalpleri merhamet şefkat ve yardım duygularıyla doldurup, fakirin hakkını gözetmekte İslâm'ın büyük tesirinin, yapıcı rolünün büyüklüğünü görmemek mümkün değildir. Çünkü dinin bu büyük tesiri olmasa insanlardan kaç tanesinin işini, gücünü ve keyfini bırakarak bir hastanın, bir yetimin imdadına yetişeceği düşünülmeğe değer!.. Yahut dinin bu tesirinin azaldığı yerlerde kalplerin ne kadar taşlaştığı, fertlerin maddeye ne derece esir oldukları misalleriyle yakından müşahede edilmektedir.

4 — Dünyayı kabul ve tasdik eden dinler umumiyetle meşru, kazanılmış serveti ve mülkü de tasvip ederler. Yalnız bu bazı kayıt ve şartlara tabiidir. Bilhassa insanın kalbini mal ve mülke bağlamaması gerekir. Aksi takdirde o kalpte hiç bir kutsal ve manevî duygu barınmaz. Bu da dinin esas hedeflerine aykırıdır. Bunun yanında servet hemcinsine yardım ve sosyal bir yükümlülük olarak kabul edilmelidir. Ancak bu takdirde servet ve mükellefiyet esas mânâ ve ehemmiyetine kavuşur. Aktiviteye önem veren dinlerde servet sosyal dayanışma için bir vasıttan ibarettir. Zira mülkün gerçek sahibi ancak Allah'tır. Fertler de Allahın mülkünü kullanmak ve dağıtmakta birer vasıtadılar.

Diğer taraftan dinler helâl, haram kavramları ile kazanç yollarını tahdit etmişler, daha doğrusu esas kazancın nasıl olması gerektiğini tayin etmişlerdir. Bu nokta insana insanca yaşamının yollarını gösterdiği gibi, mal hırsının insanı ve cemiyeti hangi uçurumlara götürebileceğini de göstermektedir.

Kanunların durmadan değiştiklerine, iyi tatbik olunmadıklarına veya neticelerinin gecikmesine bakılırsa dinin tesis etmiş olduğu muazzam manevî otoriteyi kuramadıkları kolayca anlaşılır. Ayrıca dinin insan kalbine ne derece nüfuz edebildiği kendiliğinden ortaya çıkar.

5 — Din müntesiplerine bir taraftan düşünme melekesi kazandırırken bir taraftan da onlara belirli bir dini heyecan verir. Kişiler bu dini heyecanlı düşünce hayatının ağırlığından kurtularak zaman zaman ruhen dinlenme imkânı bulurlar. Bu heyecanlı anlar, ruhlarının gıdasını temin ederler, ruhlarından kopan taşkınlıkları dizginleyip bir mecraya akıttır. Bu heyecan cahil kimselerde muhayyileyi ve tasavvurları geliştirdiği gibi, aydınlarda da iradeyi kuvvetlendirir. Bu ise fertlerde yol açar. Zira insan yapısı icabı, dış ve iç tesirler karşısında muvazenesi çabuk bozulan, davranış ve duyguları çok karışık olan hassas bir varlıktır. Din bu varlığı en iyi tanıyan ona en iyi nüfuz eden ve en hassas noktalarından tesir eden ilâhî nizamdır.

6 — Dinin sosyal hedeflerinden birisi de fertlere ahlâkî davranışlar kazandırmaktır. Bu bakımdan dinin tesirlerinin en çok görüldüğü sahalardan birisi de ahlâk sahasıdır. Din sadece ferdi değil içtimâî ahlâkın da temeli ve yaptırım gücü (müeyyidesi) olduğu için tesirleri de yaygındır. Ahlâk, metafizik ve ilâhî bir temele oturursa ancak sağlam olur ve sarsılmaz. Ahlâkî, akıl, his, haz, cinsiyet veya iktisat gibi çeşitli âmiller ile temellendirmeğe çalışan cemiyetlerin hallerini ve akıbetlerini tarih bize göstermektedir. Bu sebeple dinin hareket prensipleri ile ahlâkın hedefleri arasında sıkı bir bağıntı kurmak lâzımdır. Din fertlerde feragat, fedakârlık, adalet, doğruluk, iyilik yapmak, yalan söylememek gibi duyguları geliştirmeyi gaye edindiği için ahlâkın hedefleri ile de birleşmiş olur. Bu cümleden olarak din toplumda birlik ve bağlılık hedefine uygun olarak vazifelerimizi sistemleştirir. Bunun için dinin asıl görevi sadece insanların düşüncelerini geliştirmek değil, onları muayyen ideallere bağhyarak mânen ve ahlâken yükseltmektedir.

7 — Bunlardan başka dinin cemiyete maddî ve mânevî temizlenmenin yollarını öğretmekle sıhhatli, huzurlu, dayanıklı, mücadeleci fakat tevekküllü bir hayat sürmenni, fertlerin içinden egoistlik ve menfaat şeytanını atarak onların için mukaddes duygularla ulvî his ve düşüncelerle bezemenin imkânlarına kavuşturmak gibi daha bir çok hedefleri vardır.

Yalnız dinden mucizeler beklememek lâzımdır. Gerci o bir ilâhî nizamda, fakat insana gönderildiği için semeresini vermesi de insanın onu tam mânâsıyla benimsemesi ve ona şartsız bağlanması ile mümkündür. Aksi takdirde neler olabileceği izaha muhtaç değildir.